

Sůvová, Zdeňka; Wasková, Marie

Černá kočka, bílý kocour : Osteologické nálezy kočky domácí a malý exkurz k reflexi kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku z pohledu historika

Archaeologia historica. 2009, vol. 34, iss. [1], pp. 839-855

ISBN 978-80-7275-079-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140846>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Černá kočka, bílý kocour

Osteologické nálezy kočky domácí a malý exkurz k reflexi kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku z pohledu historika

ZDEŇKA SŮVOVÁ – MARIE WASKOVÁ

Abstrakt: Tento příspěvek se zabývá pojetím kočky v české středověké a raně novověké společnosti, a to jak na základě písemných a ikonografických pramenů, tak na základě analýzy osteologického materiálu. Hodnoceny byly nálezy kočky domácí z 20 lokalit České republiky; kromě počtu fragmentů a minimálního počtu jedinců byly pozůstatky analyzovány v souvislosti s jejich věkovou strukturou, přítomností tafonomických a patologických změn nebo vztahem mezi kočičími nálezy a typem archeologického kontextu.

Klíčová slova: Kočka domácí – nálezy zvířat – středověk – novověk – Česká republika – písemné prameny.

Black cat, white tomcat. Osteological remains of domestic cat and a reflection of cat in the Medieval and the Post-Medieval Czech Countries

Abstract: Osteological remains of domestic cat dated back to Medieval and Post-Medieval were analyzed in this article. Osteological material was excavated on 20 sites located in the Czech Republic. Number of cat bone fragments, number of individuals, their age structure, presence of taphonomical changes, presence of pathological changes or relationship between cat remains and type of an archaeological context were recorded. A view of cat in the Czech Medieval and Post-Medieval society according to literature and iconographic sources was studied, too.

Key words: Domestic cat – animal remains – Medieval – Post-Medieval – Czech Republic – written sources.

Problematika reflexe kočky v českých zemích byla probrána především na základě středověkých a raně novověkých literárních děl, slovníků a encyklopedií, částečně také ikonografických pramenů a heraldiky. Kočka v českých zemích ve středověku a raném novověku byla běžnou součástí domácnosti, ceněna byla její užitečnost při lovu myši a vynikající noční vidění, naopak vytýkána jí byla mlsnost a tendence krást potraviny. Kočka byla sice vnímána jako zvíře zčásti nečisté (kočky nebyly pojídány, až na jednu výjimku nenašly uplatnění v heraldice apod.), nebyla však ani zavrhována coby ztělesnění ďábla a dokonce se jako motiv uplatnila při výzdobě sakrálních prostorů. V raném novověku obliba kočky rostla.

Domestikace kočky

Všeobecně je přijímána hypotéza, že kočka domácí (*Felis catus*) byla domestikována z africké formy kočky divoké, tzv. kočky plavé (*Felis silvestris lybica*), ve starověkém Egyptě někdy v letech 4000–2000 př. n. l. (Červená et al. 2001). Některé nálezy však naznačují, že domestikace kočky může být staršího data; hlášeny byly např. pozůstatky domácí kočky z neolitického Kypru (7500 př. n. l.; Vigne et al. 2004) nebo Turecka, ale podle některých názorů tyto ostatky mohou pocházet pouze z ochočených divokých koček. Nedávné nálezy kočky domácí z predynastického období v Egyptě (Linseele et al. 2007) byly nakonec přeručeny jako kočka bažinná (*Felis chaus*; Linseele et al. 2008), takže zatím nejstarší doložené pozůstatky domácích koček pocházejí ze Střední říše. Na základě nedávných fylogenetických studií (Driscoll et al. 2007) se zdá, že podobně jako ostatní domácí zvířata byla kočka domestikována hned několikrát. Tyto analýzy podporují hypotézu, že kočka byla domestikována z kočky plavé, začátky domestikace pak umisťují do oblasti Předního východu a doby před 9000 lety. Nicméně i ostatní poddruhy kočky divoké jsou schopny se s kočkou domácí plodně křížit, takže i ony přispěly ke genofondu současné kočky domácí.

Důvody k domestikaci mohly být zejména dva (Mason 1984), a to ekonomické (predátor hlodavců, ale i hadů apod.) a sociální (mazlíček). V Egyptě se kočka poměrně brzy pro své lovecké schopnosti stala uznávaným zvířetem i pozemským vtělením bohyně Bastet. Kočky se záhy zařadily mezi artikl směnného obchodu – po pobřeží severní Afriky se šířily zejména díky výpravám Féniciánů. Do jižní Evropy kočka dorazila až v 6.–5. století př. n. l., trvalo to

tak dlouho pravděpodobně kvůli embargu, které Egyptané dočasně uvalili na tato posvátná zvířata (Fogle 2003). Ze Středomoří se kočky dále šířily s obchodníky a s postupujícími římskými vojsky, další šíření probíhalo s rozmachem křesťanství. Kočky žily s lidmi často polodivokým životem, s jejich cíleným křížením se začalo až v polovině 19. století.

Kočka jako fenomén ve středověké a raně novověké společnosti

Nejprve krátce k terminologii. Středověký latinský svět znal kočku v mužském rodě, tj. jako kocoura. Jakkoli se ve starověku užívalo spíše slovo „feles“, ve středověku se často setkáváme s termínem „musio“, odvozeném od slova „mus“ – myš; ze stejného kmene pak pocházely i další názvy kocoura, totiž „muriceps“, „murilegus“, „musipulus“. Jiný název pro kočku byl „cattus“, jehož původ odvozuje Isidor Sevillský od hispanismu „cattare“, latinsky „captare“, tj. chytat, a který zprvu platil zřejmě spíše pro kočku divokou a posléze se vžil i jako označení pro kočku domácí. Setkat se můžeme i se slovem „pilax“ – snad od latinského slovesa „pilo“ – loupit, krást (Lexikon des Mittelalters V, 1078; Etymologiae XII, pozn. 183, srov. též níže).

Raně středověká kočka žila v okolí sídlišť jako přirozený škůdce myši. Její přítomnost v domě – a také na lodi (např. Skotsko), byla částečně spíše trpěna než vyhledávána. Až hospodářský rozvoj zhruba od 11. století, který přinesl rozmach obchodu a skladování obilí, zesílil potřebu cíleného nasazení koček na ochranu před drobnými hlodavci. S chováním kočky coby domácího mazlíčka se v raném středověku setkáváme jen v prostředí klášterů, kde se kočky objevují jako společnice mnichů, jak dokládají jednak životopisy a jednak řeholní nařízení zakazující jejich chov. Výmluvný doklad o oblíbě kočky představuje irská báseň o bílé kočce z 9. století „Pangur Ban“, v níž anonymní mnich velebí svého kocoura Pangura Bílého, chytajícího myši, a srovnává své potěšení ze služby bohu s potěšením kocoura, naplňujícího své poslání (Lexikon des Mittelalters V, 1079; Bobis 2001, 51; Oeser 2005, 86).

Z teologického hlediska byly ještě v době raného středověku kočky vnímány v zásadě pozitivně. Honba koček za myšmi byla přirovnávána k honu člověka za poznáním, oceňován byl také jejich pohled pronikající tmou. Isidor Sevillský v Etymologiích popisuje kočku slovy: „Kočka (musio) dostala své jméno podle toho, že se chová nepřátelsky k myším (mus). Její lidový název zní cattus podle lovení (captura). Jiní říkají, že má jméno odvozené od slovesa cattare, to znamená vidět. Má tak pronikavý zrak, že zářícíma očima proniká temnoty noci. Ze stejného základu, tj. od řeckého slovesa καίεσθαι (kaiesthai), je odvozeno i slovo catus, což znamená bystrý“ (Etymologiae XII, s. 93). Přední středověký encyklopedista si u kočky tedy všímá pozitivních vlastností a nezmiňuje žádné souvislosti s nocí, magií, ďáblem, což jsou první asociace, které dnešnímu člověku zpravidla při pomýšlení na kočku ve středověku vytanou na mysl. Ačkoli v bibli kočka vůbec nefiguruje, přesto zpočátku v křesťanské ikonografii měla své místo. Příležitostně byly sedící kočky zobrazovány u nohou Panny Marie a kočka se stala atributem sv. Gertrudy z Nivelles, světice žijící v polovině 7. století v Brabantsku, která měla modlitbou zachránit úrodu před myší pohromou (Lexikon des Mittelalters V, 1079; Schauber–Schindler 1994, 107).

Se zobrazením kočky se ve středověku můžeme setkat i v sakrálních prostorech. Na románské fresce v kapli ve švýcarském Pürggu, pocházející zhruba z let 1160–1165, je zachycena válka vedená mezi myšmi a kočkami, kdy kočky útočí na hrad hájený hlodavci. Tato freska bývá vnímána buď jako bajka ukazující převrácený svět, anebo interpretována jako alegorie obrany slabšího proti silnějšímu – snad s vyjádřením touhy, aby se slabší dokázal ubránit (Weiler 1970). V bohatě zdobené křížové chodbě Grossmünsteru v Zürichu můžeme najít na románských hlavicích sloupů (konec 12. či počátek 13. století) kočku vyobrazenou hned třikrát: dva psi koušou dvě kočky do zadních partií; kočka chytila myš, oddělen od scény s kočkou stromem ji při tom přes rameno pozoruje pták; hlava kočky (Michel 1979). Tady se na jediném místě setkáváme hned s trojím ikonografickým vyjádřením: kočka jako věčná oběť psa, kočka jako lovec myši (a ptáků), kočka sama o sobě. Humorným způsobem podává nesmiřitelný antagonismus mezi hlodavci a kočkou pitoreskní výjev zachycený

v katedrále ve španělské Tarragoně (první polovina 13. století): kočka je odnášena krysami k vlastnímu pohřbu (web: La catedral de Tarragona).

Spíše negativní pohled na kočky zprostředkovávají kroniky a knihy pokání. Také bestiáře – dosti pozdní žánr, v němž čtenář získával poučení o zvířatech samých i o tom, co jimi stvořitel míní (Physiologus kočku nezahrnul!), přinášejí leckdy méně příznivý obraz kočky. Někdy kočku negativně pojímá i knižní malba, byť nejde o zažitý kánon a i v bestiáři najdeme iluminaci s kočkou jako užitečným myšilovem (Lexikon des Mittelalters V, 1079; web The Medieval Bestiary). Z odsuzovaných vlastností připisovaných kočce už ve středověku jmenujme nezkrotnost, krutost, útočnost, smyslnost (chlípnost), lenost, nenasytnost, pokrytectví a nevděčnost.

Ambivaletní vnímání kočky přitom bylo nejspíš zakořeněno v tom, že si musela vzhledem k svému úkolu lovit myši udržet nezávislost a polodivokost, takže si neosvojila člověkem tolik ceněnou vlastnost – poslušnost. Pro svou domnělou smyslnost a lstivost byla také v negativním významu dávana za předobraz ženy a reprezentovala v církevních a šlechtických kruzích přímo opovrhovaného tvora. Kočka navíc z pohledu vyšších sociálních vrstev příslušela do dehonestující venkovské sféry a například kočičí kožešina byla tolerovaná jako součást oděvu pouze u sociálně slabých skupin (Lexikon des Mittelalters V, 1079).

Démonický obraz kočky nabyl posléze od vrcholného středověku nového rozměru. Oficiální církevní kruhy ve 12. století kočku přímo ztotožňují s ďáblem. Do obecného povědomí se vrývá představa, že při satanistických či orgiastických scénách musí být přítomen kočičí idol. Kočka se stává nejen jednou z možných zvířecích podob, které na sebe ďábel bere – ale přímo jeho inkarnací. Domnělá souvislost kočky s ďáblem byla využita i v procesu s templáři (1308–1311) nebo s valdanskými (kolem 1387 v Turíně a Pignerolu); bylo poukazováno na podobnost termínů „katar“ a „catus“. Od 14.–15. století se pak s rostoucím fenoménem čarodějnictví kočka stávala personifikací čarodějnice (Lexikon des Mittelalters V, 1079n; Bobis 2001, 199n; Oeser 2005, 88n).

V raném novověku ale i přes přetrvávající čarodějnické procesy a stále vnímání černé kočky jako zosobnění ďábla, resp. čarodějnice došlo k rehabilitaci kočky. Svůj podíl na tom zřejmě mělo rozšíření potkanů ze střední Asie – inteligentnějších a silnějších než do té doby v Evropě běžná krysa – při jejichž likvidaci se ukázala role kočky jako nezastupitelná. Pomalu ale jistě ovšem rostla i obliba koček coby domácích mazlíčků. Zvyšovala se zejména v movitějším prostředí a kočky se po celé Evropě stávaly ozdobou i společnicí (Oeser 2005, 107n, 120n).

Zajímavé je také sledovat vzestup kočičích motivů v umění novověku. Vedle ve středověku zakořeněného zobrazení jako atributu čarodějnice či personifikace ďábla se kočky postupně objevují i v rolích bez negativního nádechu. Již v renesanci se setkáváme s portréty dam z vyšších kruhů s kočičím mazlíčkem v náručí a v 17. a 18. století počet podobných námětů stoupá. Kočky se stávají nejen doplňkem portrétu apod., ale i hlavním námětem uměleckého díla. Vedle scén zachycujících kočky na lovu se nezřídka hlavním motivem obrazů s rostoucí kýčovitostí stávají v interiéru si hrající kočky a kořata, což poukazuje na stále privilegovanější postavení kočky v lidském světě (srov. Cawthorne 1999).

Reflexe kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku

Také v Čechách měla kočka především tradiční roli myšilova (zcela stranou ponechme kočku – dobývací stroj). Na to nás upozorňuje například ve staročeském slovníku zachycená pravda: „Kdež nenie koczky, tu myši vevodie.“ (Gebauer 1970, 72), jakkoli mělo být toto moudro nejspíš užíváno přeneseně ve stejném významu jako dnešní „Když není kocour doma, myši mají pr.“ Vztahy kočka–myš a ostatně i kočka–pes přešly v českém prostředí do více vžitých přirovnání. Adam z Veleslavína v díle *Silva quadrilinguis* zachytil například větu: „Laskavu býti, co pes na kočku, kočka na myš.“ (Jungmann 1836, 94). V Komenského díle *Janua Linguarum* se zase setkáme s větou „Myš kocourům aneb pastem tytýž v loupež bývá.“ (Jungmann 1836, 94). Od této tematiky lehce odbočuje Veleslavínem ve stejné práci

zachycené rčení „Má kočky (též sršně) v hlavě.“; tj. třeští, blázní (Jungmann 1836, 94) – nevyjadřuje užitnost kočky, ale spíše její neuchopitelnost a živost.

Jak bylo ovšem předestřeno, podstatou kočičí existence byl i v českém středověkém a raně novověkém světě lov myši. O tom podává výmluvné svědectví také dochovaný zlomek české (latinsky psané) encyklopedie, kterou pod názvem *Knih dvacatera umění* sepsal začátkem druhé poloviny 15. století Mistr Pavel Židek. V příslušném hesle je kočka představena následovně: „Kocour je kočka domácí. Zvláště samec se nazývá kocour a samici se říká kočka, ačkoliv podle gramatiků je to slovo rodu mužského. Má velkou hlavu a oči mu v noci svítí jako uhlíky. Činí v skrytu úklady krysám a myším, dlouho vyседává před myši dírou a pozorně ji sleduje, aby chytil kořist, kdyby se ukázala“ (Hadravová 2008, 311). Je zde podaný čistě přírodovědný popis, Židek si všímá jednak názvosloví, jednak vzhledu, ale také zvyků a chování zvířete. Případná symbolika ho nijak nezajímá. Zajímavá je však terminologie, kterou autor uvádí. V originále totiž píše: „Murilegus est cattus domesticus et mas proprier dicitur murilegus, femina verum dicitur cattus, qaumquam grammatici ponunt sub masculino...“ (Hadravová 2008, 165). Židek upozorňuje, že termín „murilegus“ se vztahuje na samce a „cattus“ na samičku, ačkoli jde gramaticky o maskulinum.

Bartoloměj Klaret z Chlumce zaznamenal ve svém Glosáři, IV.2. De bestiis následující termíny: „cattus koczka“ – „cattio kotye“ – „koczur murilegus“ – „musi<n>o ko[c]zur“ (web Klaret, 505, 533, 534, 537). Stejně jako o století mladší Pavel Židek i Klaret rozeznává zvláštní termín pro kočku a pro kocoura (pro něj má dva názvy), a dokonce uvádí i kotě. Na tomto místě snad lze ještě podotknout, že termín „musio“ použil výše zmíněný Pavel Židek pro na první pohled poměrně záhadné zvíře, totiž: „Kočka (musio) je mořský kocour (murilegus marinus); je trochu podobná našemu kocouru, je však štihlejší, má vyšší nohy, větší ocas a je strašidelnější na pohled. Živí se ponejvíce rybami a masem. Vystupuje na příkrá místa. Když se jí nenaskytne kořist, pak jako naše kočka činí nástrahy myším.“ (Hadravová 2008, 165, 311). Tento popis i název kočka neboli mořský kocour je ovšem velmi zavádějící. Ve skutečnosti se totiž jedná o kočkodana (Jungmann 1836, 94).

V českých vyprávěcích pramenech se s kočkou bohužel téměř nesetkáváme, jakkoli by právě zachycení nějaké události, v níž by byla zmíněna kočka, mohlo nemálo napovědět o vnímání tohoto mýty opředěného tvora. Bohužel ani v obdivuhodných pracích Zikmunda Wintera, přinášejících nesmírné množství pramenných citací, nebyla dohledána žádná zmínka o kočce.

Marginálie týkající se kočky, o zvíře samé se vlastně nezajímající, je zachycena v *Chronicon Aulae regiae*. V kapitole XV. v rámci charakteristiky krále Václava II. Petr Žitavský zmiňuje, že panovník: „Po chlapeckém způsobu s požitkem pojídal první plody a z jakéhosi zvyku se hrozil pohledu na kočky a zvuku jejich mňoukání.“ (Zbraslavská kronika 1976, 51). Zajímavé je spojení „ex quadam consuetudine“ – které lze přeložit buď „z jakéhosi důvodu“, nebo „z nějakého zvyku“. V obojím překladu však tento slovní obrat více či méně naznačuje, že Žitavský nepovažoval panovníkovo chování v tomto bodu za tak úplně běžné – tj. kronikář kočku nepovažoval za zvíře, které by pravidelně vzbuzovalo děs.

Poměrně nemálo se o vnímání kočky v českém prostředí ve středověku a v raném novověku dovídáme z literárních děl využívajících alegorie sněmu zvířat coby sboru rádců nabádajících ke správnému životu.

Za příklad si vezmeme tři klasická dílka. První je pozdně středověká česky psaná báseň Smila Flašky z Pardubic *Nová rada*, která vznikla v roce 1394 a byla určena Václavu IV. (zvířata radí svému králi Lvů jak v osobním životě, tak v oblasti státní správy). Druhá báseň je latinská *Theribulia humanisty* Jana Dubravia, původem z Plzně, která byla vydána v roce 1520 a určena mladičkému Ludvíku Jagellonskému (má stejné schéma). Z Dubravia i Flašky z Pardubic pak volně vycházel autor třetího dílka, totiž české *Rady zvířat* nebo též *Rady zhovadilých zvířat* a *ptactva*, plzeňský měšťan Jan Fencel Manuán, který svou alegorickou moralistiku vydal v Plzni v roce 1528. Narodil od svých předchůdců ovšem jeho zvířata radí obecně člověku a ten jim navíc odpovídá. Je třeba zdůraznit, že jak Dubravius

Smila Flašku, tak Mantuán oba své předchůdce použili jen jako volnou předlohu – jednak každý volil poněkud jiný seznam zvířecích rádců a i tam, kde se zvíře shoduje, neuděluje vždy stejné naučení. U všech pozdně středověkých a raně novověkých autorů je ovšem nutno konstatovat, že v promluvách jednotlivých radících zvířat usilují o využití přirozených vlastností přisuzovaných konkrétním zvířatům (nebo těmto vlastnostem v případě nepříliš výrazných zvířecích typů udělované rady přinejmenším neodporují); většina zvířat tak skutečně mudruje ve věcech přibližně se týkajících toho, co je pro zvíře samo charakteristické. Pro nás je zajímavé, že se ve všech třech básních setkáme s kočkou coby plnocenným účastníkem zvířecího sněmu – není jako tvor démonický a svou podstatou primárně špatný proskribována.

Kočka Smila Flašky z Pardubic promlouvá těmito slovy: „Kočka ihned mluví potom, / a říká: Přizí, králi o tom, / jakožť jest čáp věrně radil, / aby popravce usadil / na zloděje i morděře. / K tomuť jest třeba špehéře, / ježtoť ostře v noci vidí, / nebť jest obyčej zlých lidí, / žeť svú zlost nezjevně vedú, / po tmě viac než ve dne jedú; / neradit' zjvie své moci, / kromě kdež mohú přemoci. / Protož ktož sě na to snaží, / musit' mieti tajnú stráži; / zvěda, kde mají své stavy, / tak spieš nad nimi popraví.“ (Flaška z Pardubic 1876, 119).

Kočka Jana Dubravia králi radí následovně: „Jestliže souhlasíš, chci Ti, ó králi Lve, / ted tuto radu dát: Necht' chodí / bezpečně po celém království jak každý / z občanů, tak také přichozí, / když bude cestovat v odlehlých roklinách, / po lukách kvetoucích, přes brody / velkých řek a rovněž po cestách, kudy / chodívá lid. Je proto nezbytné, / aby tvé království bylo vždy zbaveno / krádeží, zločinů, / zhoubného / vraždění a nočních loupeží. Tak císař / Severus častokrát udělil / svou milost mnohému, který se provinil / nějakým přčinem, nikdy však / zloději nemohli dosáhnout jiného / rozsudku nežli smrt na kříži.“ (Dubravius 1983, 171).

Mantuán, dříve než nechává svá zvířata promluvit, je nejprve stručně charakterizuje. O kočce uvádí: „Kočka z povahy přirození svého jest nočně bedlivá, auklady myšem strojí. A jakoš piše affrodyzeus [!], vetmach ostře hledí Nočním křikem lidí budi.“ Mantuánova kočka se pak obrací k člověku: „[Kočka mluví k člověku] / Hned potom přiběže mlsna kočka / Sotva přistupu k člověku dočka / Člověku jse jest tak omlauvala / Proč by po jiných dlahu meškala / Řkuc: bylť bych prvě k tobě přispěla / Ale jsem tu utebe psa uhledala / Jenž jest nepřitel muoj uhlávní / Mého zlého on povše časy hledí / A ja mu pak nic zlého nepřejí / Jestě zaň častokrat páteře pějí / Ale on jest zlobivý a závistivý / Ziadnému než toliko sam sobě přieznivý / Ano mi nepřejí on kusu chleba / A sám všecky kauty všudy shledá / Vyhání mne často ven zdomu / Snad ty člověče dalsymu vůli k tomu / Bychť se tebe nebála a nešanovala / Drúhdy bych mu dobrú šnupku dala / Ale nechcy tě pana svého hněvati / Chcy mu radši ustaupiti a misto dáti / Uteku přednim vsvrcek nadomí / Na zdi na střechy na vysoké stromy / Tu kdež on zamnau nikda nevejde / Až mnohokrat hněvy zvyje a pryč ujde / Jať sem kočka tva věrná služebnice / Ustavíčná strážná a pilna domovnice / Všecky kauty já všudy opatřím / Y po vysokých střečách vnocy s chodím / Vlezu také sopáuchem aždopecy / Shlednu co se peče nebo vaří v hrncy / Okusym krmí dobfeli jsu vhod slané / Mastné, kořenne, a dokonále vařené / Nepřálat' bych tobě byty se strávil / Ale rádši aby vždycky čerstev a zdráv byl / Radšit' ten neduh uzřiem sama na sobě / Než bych jej měla viděti na tobě / Umyjit' mísy, pukličky y take hrnce / Všehoť pomáham kliditi tve kuchařce / Ačty mi pak člověče málo věříš / Maso vysoko předemnau pověsyš / Avšecko když muožeš vskryté schovaš / Neb kemně velmi malu viéru máš / A ja tvého dobrého vždycky hledím / Zloděje vtvém domu ukrutně hubím / male y veliké německse mejší / Leč mi která uteče do své skrejší / Popadnu strnada, špačka y Vrabce / Jenž všichni jsau tvoji zahubce / Vnocy te často zesna probudím / Když ja svým milym hlasem zakřičím / Aby vstal zpostele kprácy a kdílu / Nedal vuole zle lenivemu tělu / Byl radši bedliveho askrovného spanie / Asvu pilnosti přišel k zbohacenie / Neb lény a nepilny hospodař ochudne / Vpsotu a vbiédu y vposměch upadne / Také mnohé, dlahé atěžké spaní / Škodí paměti y všemu přirození / Protož třeba jest tobě skrovné spáti / A dúom svuoj pilně opatrovati / Pro zloděje mordeře a nepřátely / Aby ho oni nočné nepodkopalí / Nepobrali zlodějsky statěcku tveho / Asnad aby nezamordovali tebe samého / [Člověk k kočce] / Již

tvých řečí muoj sluch dosti slyší / Kočko velímť: jdi spíš lovit myši / Přieliš se předemnu sama chvališ / Akdež co najdeš to všecko smlsyš / Musym všecko před tebou skryti / Aneb velmi vysoko pověsyti.“ (Flajšhans 1942, 52n). Na závěr svého dílka pak Mantuán v oddíle nazvaném „Krátké opakování povah a obyčeuov všech Zvířat a Ptactva, v těchto Knížkách položených, K čemu člověka vedau a od čeho odvodí“ kočičí povahu stručně shrnuje slovy: „Kočka zesna tebe budí / Od lenosti tě odvodí.“ (Flajšhans 1942, 156).

Ve Smilově a Dubraviově díle kočkou udělované rady zrcadlí její ceněné vlastnosti. U kočky Smila Flašky je především zdůrazněno její vynikající noční vidění: nabádá krále, aby měl vždy po ruce tajné strážce, doslova „špehere“, kteří dobře uvidí na zločince, operující pod rouškou tmy, a pomohou k jejich odhalení. Jan Dubravius si kočky cenil především coby hubitele škůdců a ochránce majetku (obilí) před zloději (myšmi), takže v Theriobulii kočka králi důrazně radí, aby bylo království zbaveno loupeží a pro zloděje žádá vysoký trest. Oba tyto pohledy na kočku odpovídají ve středověku obecně přijímanému hodnocení kočičích dobrých vlastností. Kočka Jana Fencla Mantuána je neskonale zábavnější. I on sice v úvodu o kočičí přirozenosti vyjmenovává její klasické rysy, totiž noční život, lov myši a dobré vidění potmě – k čemuž se přidává také noční mňoukání. I zde je samozřejmě v kočičí promluvě skryta výchovná lecke člověku, odrazuje ho od lenosti (což pak zdůrazňuje i kapitolka se shrnutím udělených rad). K tomuto poučení však kočka dospívá cestou roztomilé falše a svatouškovství. Už na začátku Mantuán předestírá, že je kočka mlsná. Dále už kočka sama informuje o tom, že jejím úhlavním nepřítelem je pes – a následovně člověku tvrdí, že proti psu sama nic nemá i se za něj modlí, pes že je sám původcem jejich vzájemného nepřátelství a že by mu kočka i napráskala, ale ovšem nechce pohněvat svého pána člověka. Kočka je tu tedy zcela jednoznačně vnímána jako zvíře ochočené! Člověka se nebojí a poslouchá ho a zdůrazněně je její postavení služebnice. V těchto místech ovšem Manuán sklouzává do nemalé ironie, když kočka drze popisuje, jak dobře člověku slouží tím, že sleze ze střechy komínem do kuchyně, ochutnává kdeco – prý zda je vhodné oškozeno a jídlo není jedovaté, a údajně pomáhá s mytím nádobí. Po tomto výčtu své pomoci v kuchyni kočka vyčítá člověku, že k ní nemá důvěru, a zdůrazňuje, jak pečlivě loví škůdce. Nakonec však přeci jen dospějeme ke kýžené radě – kočka v noci svým „milým“ křikem člověka budí ze spaní a tak ho pohání do práce. Není dobře příliš spát a lenošit, jednak protože líný hospodář upadne v posměch a zchudne, a jednak by ho ve spánku mohli okrást a zamordovat. Závěrečné slovo v tomto kratičkém dialogu patří člověku. Ten kočku posílá raději lovit myši, vytýká jí přílišnou samochválu a znovu je zde zopakováno hodnocení kočky jako zvířete mlsného, před nímž je nutno potraviny schovávat. Jak je vidět, Mantuán ve své Radě zhovadilých zvířat dosahuje mnohem barvitějšího a živějšího obrázku kočky než jeho předchůdci a zároveň se zde dovídáme mnohem více jak o jejím dobovém vnímání, tak o jejím pevném postavení v domácnosti coby zvířete ochočeného.

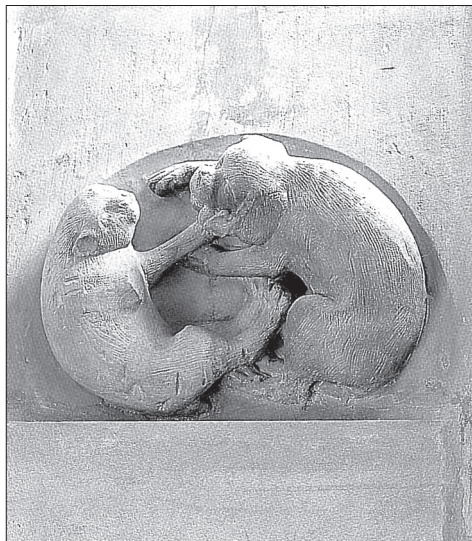
Na kočku lze narazit také v německy psaném dílku Jana z Teplé, zvaného též Jan ze Žatce, Oráč a Smrt, z roku 1400. V něm je formou dialogu řešen spor mezi Smrtí a vdovcem truchlícím po milované ženě. Na Oráčovo spílání Smrt na jednom místě reaguje: „Liška lva, an spal, v tvář udeřila: proto kůže jí zdrána jest; zajíc vlka uskrípl: podnes proto zajíc bez chvostu běhá; kočka psa drápkem drápla, když právě zdřímnout se chystal: naporád psovu nepřízeň snášeti musí. Nejinak ty se o Nás otírat chceš. Než zdá se nám, slouha slouhou, pán pánem zůstane...“ (Jan ze Žatce 1938, 20). Smrt přirovnává Oráčovy výtky k útoku podradného tvora na bytost vyšší, přičemž drzoun bude právem potrestán. Kočka se tu objevuje jako obtížné zvířátko, které si samo může za to, že je pronásledováno psy. Z této metafory Jana ze Žatce vyplývá jednak povědomí o nižším postavení kočky ve zvířecí hierarchii (než pes; je třeba počítat s tím, že kdyby zde byl použit dualismus kočka – myš, kočka by byla pochopitelně nadřazena) a opět i o tradičním údělu koček coby předmětu psí nenávisti.

Nejen písemné prameny lze ovšem použít při pátrání po kočce v českém středověku a raném novověku. I v Čechách se můžeme setkat s kočkou jako součástí výzdoby sakrálních prostor. Hned dvakrát ji nalezneme například v nejvýznamnější české katedrále, chrámu

sv. Víta na Pražském hradě. Na vnitřním dolním triforiu proslulém svou unikátní portrétní galerií je sled byst na jižním konci uzavřen reliéfem zachycujícím věčný zápas mezi kočkou a psem. Tomuto výjevu nedaleko, a to na jižní straně vnějšího triforia, kameník zobrazil samotnou figuru kočky ve fantasticky zkroucené poloze (kolem roku 1380; viz obr. 1 a 2; Petr Parlář 1999, 94, 103). Co se knižní iluminace týče, tady je zřejmě motivů kočky spíše poskrovnu a – dlužno přiznat i vzhledem k badatelskému zpřístupnění materiálu, motiv kočky byl nakonec nalezen jen v několika rukopisech Knihovny Národního muzea. Kočky se zde objevují jednak v drolerii (Liber viaticus Jana ze Středy, Čechy, druhá polovina 15. let 14. století, KNM, rkp. XIII a 12, fol. 235^r; cit. dle Brodský 2000, 137; Brněnská legenda o sv. Jiří, Čechy, poslední čtvrtina 14. století, KNM, rkp. 1 A c 59, s. 3; cit. dle Brodský 2000, 291a), ale i jako součást větších vyobrazení (např. Sborník opatovický, Čechy, kolem 1450, KNM, rkp. II F 9, fol. 182^r; cit. dle Brodský 2000, 20). Z hlediska zachycené akce se jeví zajímavější vyobrazení kočky, která požívá myš. Jedná se opět o motiv v drolerii, jde však o import a nikoli českou provenienci (Petrus Lombardus Libri quatuor sententiarum, Francie, konec 13. století, KNM, rkp. XII C 13, fol. 1^r; cit. dle Brodský 2000, 122).

Nahlédnout na vnímání kočky v českých zemích ve středověku a raném novověku umožňuje i heraldika. Na jistý odstup vůči kočkám coby zvířatům nectným poukazuje skutečnost, že se toto zvíře v české heraldice neobjevuje. Ze středověku zřejmě nepochází v českých zemích jediný erb, v němž byla užitá figura kočky (vyjma divoké kočky, někdy ovšem zobrazované jako liška, u vladyků Otů z Losu). Až někdy k roku 1560 se poprvé setkáváme s erbem krátce předtím nobilitovaných erbovních měšťanů bratří Jakuba a Matesa Kočků z Kocenštejna. Jakubův erb byl podle dokladu na jeho pečeti: půlený štít, v pravé polovici pruh pošikem od pravé nahoru, v levé polovici kočka jako vzhůru vyskakující, otevřený helm a koruna, z níž vynikají dva rohy, mezi nimi sedící kočka s oběma předními nohama opřeny o korunu a k divákovi obrácenou hlavou. Jinak byl jejich erb malován také: na modrém štítě bílá sedící kočka a na koruně sedící kočka k pravé straně obrácená, ale s hlavou k divákovi (další erb s kočkou, šedočerně zbarvenou, ve skoku v druhém a třetím poli patřil hrabatům z Klamu, pocházejícím ovšem z Korutan; Sedláček 1925, 472 a 476).

Jako erbovní znamení se tedy kočka netěšila přílišné oblibě. Coby znamení domovní se však objevuje již během 14. století, a to na Novém Městě pražském, kde je zmiňován dům

Obr. 1. Praha, katedrála sv. Víta – reliéf se zápasem kočky a psa, kolem 1380. Podle Petr Parlář 1999, 100.

Abb. 1. Prag, Veitsdom – Relief mit Kampf zwischen Katze und Hund, um 1380. In: Petr Parlář 1999, S. 100.

Obr. 2. Praha, katedrála sv. Víta – reliéf s kočkou, kolem 1380. Podle Petr Parlář 1999, 107.

Abb. 2. Prag, Veitsdom – Relief mit Katze, um 1380. In: Petr Parlář 1999, S. 107.

U kocourů, „ad murilegos“ (náměstí Republiky, č. p. 1078-II), znovu se s ním setkáváme například v letech 1526–1527, kdy se o něm hovoří jako o domě U kocourů na Poříčí (Tomek 1891, 189; 1897, 33). Začátkem 17. století (1611, 1653 ad.) se dle dochovaných písemných pramenů na Novém Městě další dům dočkal označení U černého kocoura (Panská ul., č. p. 890-II; Petráňová 1988, 270). Na Starém Městě je pak k letům 1653 a 1725 doklad o domovním znamení U (divokých) kocourů (Masná ul., č. p. 619-I; Petráňová 1988, 254). Od sklonku 18. a v 19. století se pak na Starém Městě pojmenování domů U černé kočky celkem rozmnožilo (č. p. 19-I, 20-I [!], 886-I; Petráňová 1988, 247 a 259). V Praze ovšem byla už ve 14. století také Kočičí ulice – a dlužno poznamenat, že nedaleko ní byla i ulice Psí. Obě se nacházely na Novém Městě pražském poblíž kostela sv. Václava na Zderaze. Kočičí byla postranní ulice hned za kostelem a nesla stejné pojmenování ještě v dobách Tomkových, ulici Psí identifikuje Tomek jako Václavskou (Tomek 1892, 238).

Kočky byly považovány z hlediska stravy za nečisté (totéž se ovšem týkalo psů, veverek, vran apod.). K jejich pojidání docházelo pouze v době nouze a hladomoru (Petráň 1985, 837). Za posměšné lze tedy považovat pojmenování vsi Kotopeky nedaleko Horažďovic (první pramenná zmínka z roku 1320), jakožto místa, kde pekli kocoury (Profous 1949, 336). V případě dalších názvů českých vesnic majících za základ slovo kočka či kocour pochází toto pojmenování z osobního jména Kocour či Kočka (Profous 1949, 271n).

Různé části kočky se ovšem užívaly k léčení, jak dokládá zmínka z českého lékařského rukopisu z roku 1440, která doporučuje coby lék jednou kočičí sádlo a jindy kočičí a psí mozek dohromady (NKP, rkp. XI C 2, 46°, cit. dle Gebauer 1970, 72).

V raném novověku se setkáváme s kočkou jakožto zvířetem obvyklým v domácnosti, resp. v okolí člověka, i ve zcela žánrovém obrázku zabijačky v kalendáři vydaném v Plzni roku 1604. Obrázek k prosinci zachycuje běžné činnosti kolem zabijačky, přičemž ve scéně, kde se v komíně udí klobásy, je zachycena kočka, která jednu z klobás ukořistila (Petráň 1985a, 59) – tento obrázek by mohl tvořit ilustraci ke kočce, jak ji podal ve své Radě zvířat Jan Mantuán Fencel.

Pěkný doklad o pozitivním vnímání koček jako přítulných zvířat milých člověku se dochoval v kancionálu literátského bratrstva z poloviny 16. století. V něm se nechal měšťan Jiřík Kotlas z Kozychova, člen tohoto literátského bratrstva, vyobrazit s atributy, které

Obr. 3. Vyobrazení Jiříka Kotlase z Kozychova coby milovníka zvířat v kancionálu literátského bratrstva, 1558. Podle Petráň 1985a, 878.

Abb. 3. Darstellung von Georg Kotlas aus Kozychov als Tierliebhaber im Kanzional der literarischen Brüderschaft, 1558. In: Petráň 1985a, S. 878.

měly charakterizovat jeho osobu. Vedle kola s paprsky ukazujícími na Kotlasovo povolání a kalichu coby symbolu víry pod obojí je tu Jiřík Kotlas vymalován také jako milovník zvířat – v pohodu navozujícím uvolněném sedu hledí jednou rukou psa, kterého má v klíně, a druhou rukou evidentně přátelsky naladěnou kočku (srov. obr. 3; Petráň 1985a, 878).

Druhá polovina 17. století přináší v českém prostředí i samostatný kočičí portrét. Kočka – velmi pravděpodobně přímo umělcova, se totiž stala v roce 1646 předlohou pro lept proslulého grafika Václava Hollara. Kočičí hlavičku orámoval dvojjazyčným sdělením, že se jedná o dobrou kočku, která nemlsá. Hollar mimochodem o šestnáct let později (1661) portrétoval také kočku moskevského velkoknížete (srov. obr. 4; Hollar 1969; Richter 1977).

V českém prostředí tedy vidíme středověkou a raně novověkou kočku jako zvíře, jehož stěžejním úkolem je lovit myši a chránit úrodu před zloději, kočku s ostrým zrakem, kočku pronásledovanou psy a pronásledující myši, mlsného zloděje v kuchyni, kočku nectnou i miláčka svého pána. Předložený exkurz do kočičí problematiky v českých zemích si ale v žádném případě neklade nároky na úplnost. Citelně zde chybí především důkladné probrání problematiky kočky jako symbolu ďábla či prostředku magie v českých zemích. K této otázce lze zmínit jen zcela okrajově kočičí oběti doložené v českém prostředí – například zakopání černé kočky pod ovocný strom pro opatření prosperity hospodářství anebo pověru, že když kočka dosáhne věku sedmi, devíti nebo dvaceti let, musí být vyhnána z domu, protože hrozí její proměna v čarodějnici či démona a to, že bude domácnosti škodit (Bächtold–Stäubli 1931–1932, 117, 118). Problematika kočičí magie však bude zasluhovat vlastní podrobné studium. Snad se tohoto úkolu zhostí další zájemci o bádání v historii domestikovaných zvířat, resp. v historii čarodějnictví.

K počátkům výskytu kočky domácí v českých zemích podle archeologických nálezů

Obecně se má za to, že se do střední Evropy kočka šířila díky vojenským aktivitám starověkých Římanů. První nálezy domácích koček severně od Alp jsou datovány do laténu (např. Benecke 1994). Z území ČR pocházejí nejstarší nálezy od Vyškova na Moravě (doba římská, 2. století; Nývltová Fišáková–Šedo 2003) a z Března u Loun (období stěhování národů; Pleinerová 1966). V obou případech byly nalezeny více či méně zachované skelety svědčící o možném pohřbu zvířete. Minimálně u prvního z nálezů se jednalo o dovezené zvíře (ne o zvíře z místního chovu). Zdá se tedy, že počátek historie kočky domácí na území naší republiky, můžeme datovat do 2. století. Zatím však nelze zjistit, zda už v této době byla kočka na našem území chována. V raném středověku se kočka stala relativně běžnou součástí českých osteologických souborů. Ve společnosti byly kočky z počátku poměrně váženými zvířaty, jak naznačují pohřby jedinců nacházených na slovanských hradištích (Kratochvíl 1980). V následujících obdobích, a zejména pak v novověku, se početnost kočky na archeologických lokalitách dále zvyšuje.

Obr. 4. Václav Hollar, Dobrá kočka která nemlsá, 1646. Podle Hollar 1969, obrazová část.

Abb. 4. Václav Hollar, Gute Katze, die nicht nascht, 1646. In: Hollar 1969, Bildteil.

Osteologický materiál

Analyzováno bylo celkem 946 fragmentů kostí, které náležely minimálně 89 různě starým jedincům. Materiál pocházel z 35 nálezových celků na 20 lokalitách v ČR. Jednotlivé nálezové celky byly datovány do středověku a novověku (od 12. do 19. století): hodnoceno tak bylo 18 středověkých a 17 novověkých nálezových celků. (Jejich přehled včetně datací se nachází v tab. 1.)

lokality	datace	n	%	MNI
Brno - Česká	13.stol.	9	1	2
Brno - Česká	14.-15.stol.	13	15	2
Brno - Česká	16.-18.stol.	6	6	3
Brno - DPL	1.pol.13.stol.	4	1	2
Brno - DPL	13./14.stol.	2	1	2
Brno - DPL	14.-15.stol.	35	21	9
Brno - DPL	16.-18.stol.	24	10	6
Brno - DPL	2.pol.13.stol.	5	2	1
Brno - Josefská	12.-1.pol.13.stol.	4	0	3
Brno - Josefská	14.-15.stol.	13	3	3
Brno - nám.Svobody	13.stol.	2	0	1
Brno - nám.Svobody (plav.)	2.pol.13.stol.	15	x	1
Cetkov	16.-17.stol.	4	4	3
Hodonín - Masaryk.nám.	15.-16.stol.	1	0	1
Chanovice	13.stol.	6	2	1
Chanovice	16.stol.	37	4	2
Chanovice - příkop	16.-17.stol.	6	1	3
Kladruby	18.stol.	1	0	1
Lštěň	15./16.stol.	1	6	1
Olomouc - Dolní nám.	13.-14.stol.	8	2	3
Olomouc - Univerzitní	novověk	3	0	1
Ostrava - Masaryk.nám.	14.-15.stol.	14	0	2
Ostrava - Masaryk.nám.	16.-17.stol.	7	0	2
Plzeň - B.Smetany	2.pol.19.stol.	13	7	2
Plzeň - Perlová	16.stol.	514	18	14
Plzeň - Perlová (plav.)	16.stol.	33	x	x
Plzeň - Sedláčkova	15./16.stol.	53	17	3
Praha - Liliová	14.stol.	11	1	3
Praha - nám. Rep.	novověk	90	x	5
Praha - nám. Rep.	středověk	6	x	2
Praha - Truhlářská (plav.)	18.stol.	1	x	1
Praha - Týnská	1.pol.16.stol.	1	1	1
Praha - Týnská	12.stol.	1	0	1
Praha - Týnská	13.stol.	1	0	1
Praha - Vokovice	12.-1.pol.13.stol.	2	1	1

Tab. 1. Přehled nálezových celků s nálezy kočičích kostí (n – počet fragmentů, MNI – minimální počet jedinců, x – nebylo možno zjistit).

Tab. 1. Übersicht der Fundkomplexe mit Funden von Katzenknochen (n – Anzahl der Fragmente, MNI – Mindestanzahl an Individuen, x – nicht feststellbar).

Materiál většinou pocházel ze standardní exkavace; tři náleзовé celky (jeden středověk, dva novověk), ale byly získány plavením environmentálních vzorků. V souborech byl obsažen materiál kulturních vrstev i jímek; převážná část náleзовých celků byla získána v městském prostředí, vyskytovaly se zde ovšem také nálezy z vesnic nebo šlechtických sídel.

Středověké a novověké nálezy

Celkem bylo hodnoceno 18 náleзовých celků datovaných do *středověku*; kromě klasicky vybíraného materiálu byly zaznamenány i nálezy pocházející z plavení (Brno, nám. Svobody). Získáno bylo celkem 151 fragmentů kočičích kostí, které náležely minimálně 40 jedincům. Rozlišeno bylo 21 jedinců adultních (53 % jedinců), 13 jedinců subadultních a šest jedinců juvenilních. Relativní zastoupení náleзу koček (na lokalitách, kde byly zaznamenány) dosahovalo v průměru 3 % z určených fragmentů.

V *novověku* bylo analyzováno 17 náleзовých celků (dva soubory byly získány plavením: Plzeň, Perlová a Praha, Týnská), v nichž se nacházelo celkem 795 fragmentů pocházejících alespoň ze 49 jedinců rozdílného stáří. Zaznamenáno bylo 26 jedinců dospělých (53 % jedinců), devět jedinců subadultních, devět jedinců juvenilních a pět jedinců neonatálních až velmi juvenilních. Na lokalitách s výskytem kočky se její kosti podílely průměrně 5 % na celkovém počtu určených kostí.

Srovnáním středověkých a novověkých náleзу zjišťujeme, že v obou časových obdobích se nacházel přibližně stejný počet náleзовých celků. Kočičí nálezy byly početnější mezi novověkými nálezy, a to jak absolutně (795 : 151 fragmentům), tak relativně (5 : 3 % z určených fragmentů). Překvapivé jsou výsledky srovnání věkové struktury: v obou časových fázích jsou shodně zastoupeny nálezy dospělých jedinců (53 %) oproti jedincům nedospělým. Nejpodstatnějším rozdílem v tomto ohledu je pak bezesporu výskyt neonatálních jedinců v novověkých náleзовých celcích (ve středověku tato věková kategorie vůbec zastoupena nebyla).

Patologie

Asi na 1 % náleзу se nacházely patologické změny. Tyto patologie lze rozdělit do tří základních skupin: 1) deformace obratlů (zaznamenány byly obratle se spondylózou nebo srostlé obratle), 2) deformace čelistí (souvisejí zřejmě s různými záněty), 3) zlomeniny (nalezené na dlouhých kostech končetin a na žebrech, obr. 5). Patologické změny na kostech mohly být způsobeny úrazy, špatným výživným stavem, stářím zvířete, ale i dalšími příčinami. Obdobné patologické změny jsou hlášeny i z jiných lokalit, např. u ochočené kočky z predynastického období byly zjištěny zhojené fraktury na kostech končetin (Linseele et al. 2007).

Příklady náleзу koček

1. Plzeň, Perlová

Zatím největší soubor kočičích kostí byl získán ze studny 3 (16. století) v plzeňské Perlové ulici (Schneiderwinklová et al. 2008). Tento soubor obsahoval celkem 481 (+33 cf.) fragmentů (18 % z určených fragmentů získaných ručním výběrem) pocházejících minimálně ze 14 různě starých jedinců: rozlišeno bylo pět jedinců adultních, jeden jedinec subadultní, pět jedinců juvenilních a tři jedinci neonatální až velmi juvenilní. Co se absolutního stáří týče, zaznamenáni byli jedinci ve stáří 5–6 týdnů, 2–4 měsíce a 2–5 měsíců. V jednom případě byla nalezena nadprůměrně velká lebka náležející zřejmě dospělému samci. Objeveny zde byly rovněž čtyři kosti s patologickými nálezy. Jedná se o tři žebra se zlomeninami (na žebro subadultního jedince se nacházela neúplně zhojená fraktura, na dvou žebrech juvenilních jedinců to byly zhojené zlomeniny) a o dva srostlé ocasní obratle dospělého jedince. Kočičí kosti byly nalezeny i ve vzorcích získaných plavením – většinou se jednalo o prstní články dospělých jedinců (33 fragmentů).

Obr. 5. Praha, nám. Republiky – kočičí kost holenní se zhojenou zlomeninou. Foto Z. Sůvová.

Abb. 5. Prag, Platz der Republik – Schienbein einer Katze mit geheiltem Fraktur. Foto Z. Sůvová.

2. Brno, Dům pánů z Lipé

Hojné byly i nálezy koček na parcele Domu pánů z Lipé na náměstí Svobody v Brně. Kvůli možnému časovému srovnání zde byly nálezy rozděleny do pěti časových fází. V *první polovině 13. století* byly nalezeny čtyři fragmenty kostí (1 % z určených fragmentů), které náležely minimálně dvěma subadultním jedincům. V následujícím období, v *druhé polovině 13. století*, se kočka vyskytovala v pěti případech (2 %), nálezy však mohly pocházet z jediného dospělého jedince. Na přelomu *13. a 14. století* byla kočka zastoupena dvěma fragmenty (1 %), nálezy pocházely z adultního i subadultního jedince. Nejhojnější byly nálezy kočky ve *14.–15. století*: nalezeno bylo 35 fragmentů (21 %), které náležely alespoň devíti jedincům. Rozlišeni byli čtyři jedinci dospělí, dva jedinci subadultní a tři jedinci juvenilní. Časté potom byly i nálezy v časové fázi *16.–18. století*, kde byla kočka zastoupena 24 fragmenty (10 %) pocházejícími minimálně ze šesti jedinců (obr. 6). Kromě tří jedinců adultních byli rozlišeni dva jedinci subadultní a jeden jedinec juvenilní. Převážná část zde nalezených fragmentů koček pochází z odpadních jímek.

Diskuse

Vzhledem k velikosti kočičích kostí můžeme prohlásit, že množství materiálu na jednotlivých lokalitách do jisté míry odráží podrobnost metodiky použité pro získání kostí. Nejvíce kočičích nálezů tak bylo zaznamenáno na lokalitě Plzeň, Perlová. Zde byla ze všech studovaných nalezišť použita nejpodrobnější metodika (více viz Schneiderwinklová et al. 2008).

Z analýzy vyplývá, že nálezy koček jsou časté v odpadních jímkách (viz výše zmíněné případy na nalezištích Plzeň, Perlová a Brno, Dům pánů z Lipé), ale sporadicky se vyskytují i v kulturních vrstvách. Tato skutečnost může být ovlivněna několika okolnostmi. Zaprvé se zdá, že uhynulá zvířata, mezi která spadá jistě naprostá většina nálezů koček, byla odhazována přednostně do jímek (Petříčková 2002); v kulturních vrstvách se tak nachází často

Obr. 6. Brno, Dům pánů z Lipé – nálezy kočičích lebek (novověk). Foto Z. Sůvová.

Abb. 6. Brno, Haus der Herren von der Lippe – Katzenschädelkunde (Neuzeit). Foto Z. Sůvová.

jen odpad z kuchyně (což je případ i předběžného výzkumu na náměstí Republiky v Praze, kde mezi 2600 fragmenty kostí nebyly zaznamenány nálezy koček, psů ani koní, neboť tyto druhy nejsou ve střední Evropě běžně konzumovány; srov. Kyselý 2002). Zvýšený výskyt nálezů koček v jímkách je dokumentován i z Tábora (Půlpytel 1988) nebo Opavy (Nývtlová Fišáková 2004). Zadruhé jemný sediment výplní odpadních jímek nahrává lepšímu zachování i odhalení drobných kočičích kostí. V jímkách tak často nacházíme zchovalé celé skelety koček. Na kočičích kostech nebyly nalezeny stopy porcování, opálení ani otisky zubů – to rovněž vypovídá o tom, že se jednalo o uhynulá zvířata, jejichž těla nebyla přístupná psům k okusu. Vztah nálezů koček k socioekonomickému pozadí nebylo možno podrobněji zkoumat, neboť většina materiálu pocházela z městského prostředí a ostatní prostředí (vesnické, šlechtická sídla, kláštery atd.) nebyla reprezentativněji zastoupena.

Pozůstatky koček bývají často nacházeny ve společnosti fragmentů psů, což napovídá, že oba druhy měly obdobný společenský status a bylo s nimi zacházeno obdobně. Na rozdíl od nálezů psa jsou kočky velikostně poměrně homogenní (Kratochvíl 1985), a to jak v rámci jednotlivých nálezových celků, tak v rámci rozdílných sociálních prostředí (tzn. že zde nenacházíme výrazné rozdíly např. mezi vesnickým a městským prostředím, jako je tomu v případě psů). U psů pak zaznamenáváme vysokou variabilitu tvarů i velikostí – pro městské prostředí se zdají být typická malá a menší plemena, nacházíme zde ale i větší zástupce; na vesnici pak převládali jedinci větší velikosti. Pro domácí kočky obecně platí, že ve středověku a raném novověku byli jedinci o něco menší než v současnosti. To může souviset s výživným stavem zvířat, podstatný však bude zejména fakt, že se kočka stala cíleným objektem šlechtění až v polovině 19. století (Červená et al. 2001).

Nálezky novorozených koťat byly zaznamenány pouze v novověkých jámkách. Zde se nabízí hypotéza, že v polotekutém prostředí odpadních jámeček mohla být koťata topena. Ve středověkých nálezových celcích tedy novorozená koťata zaznamenána nebyla – to může odrážet skutečnost, že se tyto drobné nálezy špatně zachovávají a jsou dost drobné na to, aby při standardní exkavaci unikly pozornosti. Kromě toho však daná skutečnost může znamenat, že zvyk topit novorozená koťata je až novověkého stáří a pravděpodobně souvisí s narůstajícím počtem koček v domácnostech.

Od 14. století (Kratochvíl 1985) je v našich podmínkách, a obecně v celé Evropě, doloženo významné šíření krys – s touto skutečností může být také spojen narůstající trend v počtu nálezů koček na archeologických nalezištích. Tomu odpovídá i zjištěný časový vývoj podílu nálezů koček na studovaných lokalitách, např. na lokalitě Brno, Dům pánů z Lipé (viz výše). V průběhu 13. století se zde kočka vyskytuje v malém množství ve všech časových fázích (1–2 %), v následujících časových fázích je její zastoupení vyšší (14.–15. století – 21 %, 16.–18. století – 10 %).

Shrnutí

Z historických pramenů vyplývá, že kočka je ve středověku a raném novověku chápána zejména jako hbitý lovec myši (ochraňující tak úrodu před zloději) s bystrým nočním viděním. Často je zmiňováno rovněž pronásledování koček psy; kočka je pak hodnocena i jako mlsný zloděj v kuchyni. Spojení koček s čarodějnictvím a magií se v literárních pramenech vyskytuje pouze okrajově. Od začátku novověku významně stoupá význam koček jako domácích mazlíčků. Hodnoceny byly také osteologické nálezy koček pocházející z 20 lokalit na území ČR – soubory byly na základě datace rozděleny do středověké (18 nálezových celků) a novověké (17 nálezových celků) časové fáze. Co se absolutního i relativního počtu týče, hojnější byly nálezy koček v novověké časové fázi. Z celkového počtu 946 analyzovaných fragmentů bylo v novověku nalezeno 795 fragmentů (84 %); mezi středověkými a novověkými populacemi se pak podíl nálezů koček v porovnání s ostatními zaznamenanými druhy zvýšil v průměru o 2 % (ze 3 % na 5 % z určených fragmentů). Sledovaný nárůst podílu koček pozorovatelný od 14. století může být také spojen se šířením krys. Srovnání středověkých a novověkých populací koček vykazuje shodné vzory ve věkové struktuře (tj. stejný podíl dospělých a nedospělých jedinců v obou časových fázích) s tím rozdílem, že nálezy novorozených koťat byly doloženy pouze v novověku. Nálezy koček pak byly zaznamenány zejména ve výplních odpadních jámeček a pocházely zřejmě bez výjimky z uhynulých kusů.

Práce byla podpořena výzkumným záměrem „Opomíjená archeologie“ MSM 4977751314.

Za neocenitelnou pomoc s kočkou „z pohledu historika“ děkujeme Mgr. Janu Hrdinovi a všem, kteří na závěr 40. mezinárodní konference archeologie středověku přispěli do diskuse.

Prameny a literatura

- BÄCHTOLD-STÄUBLI, H., 1931/1932: Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens. Band IV. Berlin und Leipzig.
- BENECKÉ, N., 1994: Archäologische Studien zur Entwicklung der Haustierhaltung in Mitteleuropa und Südkandinavien von den Anfängen bis zum ausgehenden Mittelalter. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 46. Berlin.
- BOBIS, L., 2001: Die Katze. Geschichte und Legende. Leipzig.
- BRODSKÝ, P., 2000: Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze – Catalogue of the Illuminated Manuscripts of the Library of the National Museum, Prague. Praha.
- CAWTHORNE, N., 1999: Katzenbilden. Wien.
- ČERVENÁ, A.–ANDĚRA, M.–MORAVEC, J.–HANEL, L.–KHOLOVÁ, H., 2001: Svět zvířat XII. Domácí zvířata. Praha.
- DRISCOLL, C. A.–MENOTTI-RAYMOND, M.–ROCA, A. L.–HUPE, K.–JOHNSON, W. E.–GEFFEN, E.–HARLEY, E.–DELIBES, M.–PONTIER, D.–KITCHENER, A. C.–YAMAGUCHI, N.–O'BRIEN, S. J.–MACDONALD, B., 2007: The Near Eastern Origin of Cat Domestication. *Science*, 317 (5837), 519–523.

- DUBRAVIUS, J., 1983: Theriobulia. Rada zvířat. K vydání připravili Miroslav Horna a Eduard Petruš. Praha.
- ETYMOLOGIAE XII: Isidor se Seville, Etymologiae XII. Překlad a poznámky Jana Fuksová. Úvodní studie Jana Nechutová. Praha 2004.
- FLAJŠHANS, V., 1942: Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Radda zhovadilých zvířat a ptactva. Vydal a úvod napsal Václav Flajšhans. Praha.
- FLAŠKA Z PARDUBIC, S., 1876: Nová rada. K tisku připravil a výklady opatřil J. Gebauer. Praha. Památky staré literatury české, řada 1, oddíl 2, č. 1.
- FOGLE, B., 2003: Velká obrazová encyklopedie: Kočky. Praha.
- GEBAUER, J., 1970: Slovník staročeský, díl 2, K–N. Praha.
- HADRÁVOVÁ, A., 2008: Kniha dvadecatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná – The Book of Twenty Arts by Master Pavel Židek (Paulerinus). The Section on Natural History. Praha.
- HOLLAR, 1969: Václav Hollar – kresby a lepty (katalog k výstavě). Praha.
- JAN ZE ŽATCE, 1938: Jan ze Žatce, Oráč a smrt. Praha.
- JUNGMANN, J., 1836: Slovník česko-německý Josefa Jungmanna, díl II, K–O. Praha.
- KRATOCHVÍL, Z., 1980: Nález zvířecích kostí ze staroslovanského pohřebiště u Velkých Bílovic, PV1977, 78–79. Brno.
- 1985: Tierknochenfunde aus Olomouc und Ivančice (I). Acta Scientiarum Naturalium Academiae Scientiarum Bohemicae Brno 19/8, 1–40.
- KYSELÝ, R., 2002: Archeozoologický rozbor osteologického materiálu ze sondy 15 (1. polovina 17. století) z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998–1999), Archaeologica Pragensia 16, 197–215.
- LEXIKON DES MITTELALTERS V: Lexikon des Mittelalters V, Hiera–Mittel bis Lukanien (Robert-Henri Bautier et al., Hrg.). München.
- LINSEELE, V.–Van Neer, W.–Hendrickx, S., 2007: Evidence for early cat taming in Egypt, Journal of Archaeological Science 34, 2081–2090.
- 2008: Evidence for early cat taming in Egypt: a correction, Journal of Archaeological Science 35, 2672–2673.
- MASON, I. L., 1984: Evolution of domesticated animals. New York.
- MICHEL, P., 1979: Tiere als Symbol und Ornament. Möglichkeiten und Grenzen der ikonographischen Deutung, gezeigt am Beispiel des Zürcher Grossmünsterkreuzgangs. Wiesbaden.
- NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, M., 2004: Zvířecí kosti ze středověkých jámek v Opavě, ČSJM-B 53, 1–17.
- NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, M.–ŠEDO, O., 2003: Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Zleby u Výškova na Moravě, AR LV, 517–538.
- OESER, E., 2005: Katze und Mensch. Die Geschichte einer Beziehung. Darmstadt.
- PETR PARLĚR, 1999: Petr Parlér. Stavovitská katedrála 1356–1399 – Peter Parler. Der Veitsdom 1356–1399. Praha.
- PETRÁŇ, J., 1985: Dějiny hmotné kultury I. Kultura každodenního života od 13. do konce 15. století. Praha.
- 1985a: Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.
- PETRÁŇOVÁ, L., 1988: Domovní znamení staré Prahy. Praha.
- PETŘÍČKOVÁ, J., 2002: Analýza osteologického materiálu – Most, čp. 226, Mediaevalia Archaeologica 4, 167–180.
- PLEINEROVÁ, I., 1966: Archeologický výzkum v Březně u Loun. Výstava, muzeum Louny. Louny.
- PROFOUS, A., 1949: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl II, CH–L. Praha.
- PŮLPTYTEL, J., 1988: Osteologický materiál. In: Dům pasíře Prokopa v Táboře. Archeologický výzkum odpadní jámy v domě čp. 220 (Krajíc, R., ed.), 135–136, 199–200. Tábor.
- RICHTER, S., 1977: Václav Hollar. Umělec a jeho doba 1607–1677. Praha.
- SEDLÁČEK, A., 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní. Praha.
- SCHAUBER, V.–SCHINDLER, H. M., 1994: Rok se svatými. Kostelní Vydrří.
- SCHNEIDERWINKLOVÁ, P.–KOSTROUCH, F.–SŮVOVÁ, Z.–KOČÁR, P.–KOČÁROVÁ, R.–KYNCL, T.–KLOZAR, A.–PETR, L., 2008: Raně novověká studna z Plzně, Perlové ulice – výpověď archeologických a environmentálních pramenů. In: Ve službách archeologie 2, 175–196. Brno.
- TOMEK, W. W., 1891: Dějepis města Prahy, díl VIII. Praha.
- 1892: Dějepis města Prahy, díl II. Praha.
- 1897: Dějepis města Prahy, díl XI. Praha.
- VIGNE, J.-D.–GUILAINE, J.–DEBUDE, K.–HAYE, L.–GÉRARD, P., 2004: Early Taming of the Cat in Cyprus, Science 304, 259.
- WEILER, I., 1970: Der Katzen-Mäuse-Krieg in der Johanneskapelle auf der Pürg, Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark 61, 71–82.
- ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, 1976: Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae. Praha.

Webové stránky

KLARET. Mg. Clareti de Solentia Glossarius. Elektronické zpracování Petr Vavroušek (verze 1.1. – listopad 1998; cit. 26.02.2009), dostupné z <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/slavica/bohemia/klaret/frame.htm>.

LA CATEDRAL DE TARRAGONA. El claustro de la catedral de Tarragona (Tarragona). Arthehistoria. Arte Español [webová stránka, cit. 20.02.2009], dostupné z: <http://www.arthehistoria.jcyl.es/artesp/contextos/7074.htm>.

THE MEDIEVAL BESTIARY. Animals in the Middle Ages [webová stránka, naposled upraveno 14. dubna 2008; cit. 20.02.2009], dostupné z: <http://www.bestiary.ca/index.html>.

Zusammenfassung

Schwarze Katze, weißer Kater.

Osteologische Hauskatzenfunde aus dem Mittelalter und der frühen Neuzeit und ein kleiner Exkurs über Katzen in den böhmischen Ländern in jener Zeit aus Sicht des Historikers

Die Katze als Phänomen in der Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit

Die frühmittelalterliche Katze lebte in der Umgebung von Siedlungen als natürlicher Mäuseschädling. Ihre Anwesenheit im Haus wurde teilweise eher nur geduldet. Erst der ungefähr ab dem 11. Jahrhundert eintretende wirtschaftliche Aufschwung, der eine Blüte des Handels und die Lagerung von Getreide mit sich brachte, verstärkte das Bedürfnis nach einer gezielten Einsetzung von Katzen zum Schutz vor Kleinnagetieren. Einer Haltung von Katze als häusliche Schmusetiere begegnen wir im Mittelalter nur im klösterlichen Milieu. Aus theologischer Sicht wurden Katzen im frühen Mittelalter noch grundsätzlich positiv wahrgenommen. Die Mäusejagd der Katzen wurde mit dem Streben des Menschen nach Erkenntnis verglichen, auch schätzte man ihren die Dunkelheit durchdringenden Blick. Wegen ihrer vermeintlichen Sinnlichkeit und Listigkeit wurde sie allerdings in negativer Bedeutung als Vorbild der Frau hingestellt und stellte in kirchlichen und aristokratischen Kreisen ein unmittelbar verabscheuungswürdiges Geschöpf dar. Ab dem Hochmittelalter gewann das dämonische Bild der Katze eine neue Dimension. Offizielle Kirchenkreise identifizieren die Katze im zwölften Jahrhundert direkt mit dem Teufel. In der frühen Neuzeit kam es aber auch trotz der anhaltenden Hexenprozesse und der fortwährenden Wahrnehmung einer schwarzen Katze als Personifizierung des Teufels, bzw. einer Hexe zur Rehabilitierung der Katze, und die Beliebtheit von Katzen als häusliche Schmusetiere nahm besonders im vermögenden Umfeld zu.

Reflexionen über die Katze im Mittelalter und der frühen Neuzeit in den böhmischen Ländern

Auch in Böhmen kam der Katze vor allem die traditionelle Rolle des Mäusefängers zu. Darüber legt das Fragment einer zu Beginn der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts von Meister Paulus Paulerinus (Pavel Zidek) unter dem Titel Liber viginti artium zusammengestellten böhmischen Enzyklopädie beredt Zeugnis ab. Nicht gerade wenig darüber, wie Katzen im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Böhmen wahrgenommen wurden, erfahren wir auch aus literarischen Werken, die zur Allegorie eines Tierparlamentes als Ratgeberkollegium greifen, das zu einem rechtmäßigen Lebenswandel ermahnt.

Als Beispiel wird die in tschechischer Sprache verfasste spätmittelalterliche Versallegorie Nová Rada (Der neue Rat) von Smil Flaška aus Pardubitz genannt, das er 1394 vollendete und an Wenzel IV. richtete. Als zweites Beispiel dient das lateinische Gedicht Theriobulia des Humanisten Johannes Dubravius, das im Jahr 1520 erschien und für den jungen König Ludwig aus dem Geschlecht der Jagiellonen bestimmt war. Frei an Dubravius und Flaška aus Pardubitz anknüpfend gab dann der Pilsner Bürger und Verfasser des dritten hier aufgeführten kleinen Werkes Jan Fencel Manuán im Jahr 1528 in Pilsen seine Moralallegorie Rat der Tiere oder auch Rat der entmenslichten Tiere und der Vogelwelt heraus. In den Ansprachen der einzelnen Tiere bedienten sich alle drei Autoren den natürlichen Eigenschaften, die den konkreten Tieren jeweils zugesprochen wurden. In den von der Katze in den Werken von Smil und Dubravius erteilten Ratschlägen spiegeln sich die bei ihr geschätzten Eigenschaften wider. Bei Smil Flaškas Katze wird vor allem ihre herausragende Fähigkeit der Nachtsicht hervorgehoben. Johannes Dubravius schätze Katzen vor allem als Vernichter von Schädlingen und Beschützer von Besitztum (Getreide) und vor Dieben (Mäusen). Die Katze von Jan Fencel Manuán wird viel farbiger geschildert, gleichwohl erteilt auch sie einen guten Rat, indem sie vor Müßiggang warnt. In lebendiger Form wird in diesem kleinen Werk auch die Falschheit der Katzen, ihre Feindschaft zu Hunden sowie der Umstand dargestellt, dass sie im Haushalt Essen stiehlt. Eine wichtige Feststellung ist jedoch, dass die Katze handzahn ist und den Menschen als ihren Herrn wahrnimmt. Ein weiteres literarisches Werk – der Ackermann aus Böhmen von Johannes von Saaz aus dem Jahr 1400 – hebt die gegenüber dem Hund niedrigere Stellung in der Tierhierarchie hervor. In Böhmen begegnen wir der Katze auch als Bestandteil der Verzierungen von Sakralräumen. Gleich zweimal finden wir sie beispielsweise in der bedeutendsten böhmischen Kathedrale, im Veitsdom auf der Prager Burg. In geringerem Maße wird sie in Buchilluminationen abgebildet, obwohl man auch dort Abbildungen von ihr findet. Die Katze wurde eher als untergeordnetes Tier angesehen, worauf beispielsweise die Tatsache hindeutet, dass ihr Abbild nur in einem einzigen bekannten Fall das Wappen von geadelten Bürgern zierte. Als Hauszeichen taucht sie

beispielsweise in Prag bereits ab dem 14. Jahrhundert auf. Katzen waren kein gängiges Nahrungsmittel, und der Dorfname Kotopeky (Ort, wo man Kater briet) ist eher spöttisch zu verstehen. Einige Teile der Katze wurden jedoch in der Heilkunde verwendet. Zwei frühneuzeitliche Darstellungen zeugen jedoch auch von der steigenden Beliebtheit von Katzen als häusliches Schmusetier in Böhmen.

Osteologische Hauskatzenfunde aus dem Mittelalter und der Neuzeit in böhmischen Ländern

Den Beginn der Geschichte der Hauskatze in unserer Republik können wir den archäologischen Funden nach in das 2. Jahrhundert vor Christus datieren. Bislang lässt sich jedoch nicht feststellen, ob man damals bereits Katzen in unserem Gebiet gehalten hat. Im frühen Mittelalter war sie bereits ein relativ gängiger Bestandteil unserer Haustiere.

Analysiert wurden insgesamt 946 Knochenfragmente, die mindestens 89 Individuen verschiedenen Alters gehörten. Das Material stammte aus 35 Fundkomplexen von 20 Fundorten in Tschechien. Die einzelnen Fundkomplexe wurden in das Mittelalter und in die Neuzeit datiert (vom 12. bis 19. Jahrhundert): ausgewertet wurden 18 mittelalterliche und 17 neuzeitliche Fundkomplexe. Ihre Übersicht einschließlich Datierung wird in Tabelle 1 aufgeführt.

Das Material stammte meist aus Standardausgrabungen; 3 Fundkomplexe (1 Mittelalter, 2 Neuzeit) wurden jedoch durch Schlammung von Umweltproben gewonnen. In den Kollektionen war Material aus den Kulturschichten und aus Abfallschächten enthalten; der überwiegende Teil der Fundkomplexe wurde in städtischer Umgebung gewonnen, allerdings kamen hier auch Funde aus Dörfern oder von Adelssitzen vor.

Ausgewertet wurden die osteologischen Katzenfunde von 20 Fundorten aus dem Gebiet Tschechiens, die Kollektionen wurden anhand der Datierung in eine mittelalterliche (18 Fundkomplexe) und eine neuzeitliche (17 Fundkomplexe) Zeitphase unterteilt. Was die absolute und relative Anzahl angeht, waren Katzenfunde aus der neuzeitlichen Zeitphase zahlreicher. Von der Gesamtanzahl von 946 analysierten Fragmenten waren 795 Fragmente neuzeitlich (84%); zwischen mittelalterlichen und neuzeitlichen Populationen hat sich der Anteil an Katzenfunden im Vergleich mit den übrigen verzeichneten Arten im Verhältnis um 2 % gesteigert (von 3 auf 5% bei den bestimmten Fragmenten). Der ab dem 14. Jahrhundert zu beobachtende Anstieg des Anteils an Katzen kann auch mit der Ausbreitung von Ratten verbunden sein, die bei unseren Bedingungen und in ganz Europa allgemein ab dem 14. Jahrhundert belegt ist. Ein Vergleich zwischen mittelalterlichen und neuzeitlichen Katzenpopulationen weist übereinstimmende Muster in der Altersstruktur auf (d.h. gleicher Anteil erwachsener und nicht erwachsener Individuen in beiden Zeitphasen), mit dem Unterschied, dass Funde von neugeborenen Katzenjungen lediglich für die Neuzeit belegt waren. Funde von Katzen wurden dann besonders in den Verfüllungen von Abfallschächten verzeichnet und stammten offenbar ausnahmslos aus umgekommenen Exemplaren. Überreste von Katzen werden häufig zusammen mit Hundefragmenten gefunden, was darauf hindeutet, dass beide Arten einen vergleichbaren gesellschaftlichen Status hatten und mit ihnen ähnlich umgegangen wurde. Im Unterschied zu Hundefunden sind Katzen was die Größe anbelangt relativ homogen (Kratochvíl 1985), und zwar sowohl im Rahmen der einzelnen Fundkomplexe, als auch im Rahmen unterschiedlicher sozialer Milieus (d.h., dass hier keine markanten Unterschiede auftreten zwischen beispielsweise dörflichem und städtischem Milieu). Für Hauskatzen gilt allgemein, dass sie im Mittelalter und der frühen Neuzeit etwas kleiner waren als heute. Das kann mit dem Ernährungszustand der Tiere zusammenhängen, von grundlegender Bedeutung wird jedoch besonders die Tatsache sein, dass die Katze erst Mitte des 19. Jahrhunderts zum gezielten Zuchtobjekt wurde. Funde von neugeborenen Katzenjungen wurden nur in neuzeitlichen Abfallschächten verzeichnet. Hier bietet sich die Hypothese an, dass die Katzenjungen in der halbflüssigen Umgebung von Abfallschächten haben ertränkt werden können. In mittelalterlichen Fundkomplexen wurden keine neugeborenen Katzenjungen verzeichnet, was möglicherweise die Tatsache widerspiegelt, dass solche Kleinfunde nur schlecht erhalten bleiben und klein genug sind, um bei Standardausgrabungen leicht übersehen zu werden. Ferner kann die besagte Tatsache jedoch auch bedeuten, dass der Brauch, neugeborene Katzenjungen zu ertränken, erst in der Neuzeit aufkam und wahrscheinlich mit der steigenden Zahl von Katzen in Haushalten zusammenhing.

